

KRALİÇE EISABELLA (1451-1504)

Günümüzde çoğu insan Kastilla (Castille) kraliçesi I. Isabella'yı yalnızca Kristof Kolomb'un Atlantik Okyanusu ötesi seyahatine finansal destek veren kişi olarak hatırlamaktadırlar. Gerçekte ise I. Isabella; İspanya ve Latin Amerika'yı yüzyıllar boyu derinden etkilemiş olan ve milyonlarca kişiyi günümüzde de doğrudan etkileyen yaşamsal kararlar almış, enerjik ve yetenekli bir yöneticiydi.

İzlediği siyasetin büyük ölçüde, zeki ve bir o kadar da yetenekli eşi Aragonlu Ferdinand'a akıl danışarak belirlenmiş olması nedeniyle ve bu siyaseti sıkı bir işbirliğiyle gerçekleştirdiklerinden; bu yazıda ikisinin bir arada ele alınması mantıklı görünmektedir. Ancak, ikilinin verdiği en önemli kararların Isabella'nın önerileriyle ortaya çıktığı göz önünde bulundurularak, başlık olarak kraliçenin adı seçilmiştir.

Isabella 1451'de, günümüzde İspanya devletinin bir bölgesi olan Kastilla krallığının Madrigal kasabasında dünyaya gelmiştir. Genç kızlığında katı bir dini öğrenim görmüş ve inançlı bir Katolik olmuştur. Üvey kardeşi IV. Henry; 1454'ten ölüm yılı olan 1474'e kadar Kastilla kralıydı. O zamanlar İspanya krallığı yoktu. Günümüzün İspanyasının toprakları dört krallık tarafından paylaşılıyordu: En büyükleri Kastilla, kuzey doğudaki Aragon, güneydeki Granada ve kuzeydeki Navarre Kastilla tahtının olası varisi Isabella, 1460'lı yılların sonlarında Avrupa'nın en zengin prensesiydi ve birçok prensten evlenme teklifi alıyordu. Üvey kardeşi IV. Henry onun Portekiz kralıyla evlenmesini istiyordu. Ancak 1469'da on sekiz yaşına geldiğinde Isabella aradan sıyrılarak, Kral Henry'nin karşı çıkmasına rağmen, Aragon tahtının varisi Ferdinand ile evlendi. Isabella'nın itaatsizliğine öfkelenen Henry, kızı Juana'yı tahtın varisi olarak belirledi. Buna rağmen Henry 1474'te ölünce, Isabella Kastilla tahtını talep etti. Juana'ya destek verenler bu talebi kabul etmediler ve bir iç savaş çıktı. 1479 Şubatında Isabella güçleri zafer kazandı. Aynı yıl Aragon kralı II. John da öldü ve Ferdinand tahta geçti. Bundan sonra Ferdinand ve Isabella İspanya'nın büyük bir bölümünde birlikte hüküm sürdüler.

Kuramsal olarak Aragon ve Kastilla hâlâ ayrı ayrı krallıklardı ve yönetsel kuramlarının çoğu da birbirinden ayrıydı. Uygulamada ise Ferdinand ve Isabella, bütün kararları birlikte aldılar ve İspanya'yı ellerinden geldiğince ortaklaşa yönetmeye çalıştılar. Bu ortaklaşa yönetimin yirmi beş yılında temel siyasetleri, güçlü bir monarşiyle yönetilen birleşmiş bir İspanya Krallığı oluşumuna yönelikti, ilk hedeflerinden biri, İber Yarımadası'nın halen İslam egemenliğinde bulunan tek yöresi Granada'yı fethetmekti. Savaş 1481'de başladı, Ocak 1492'de Ferdinand ve Isabella'nın zaferiyle sona erdi. Granada'nın fethiyle İspanya aşağı yukarı bugün sahip olduğu

sınırlara kavuştu. (Küçük bir krallık olan Navarre, Ferdinand tarafından Isabella'nın ölümünden sonra, 1512 yılında ilhak edildi.)

Hükümlerlerinin ilk yıllarında Ferdinand ve Isabella "İspanyol Engizisyonu"nu kurdular. Engizisyon; yargıç, jüri, savcı ve polis müfettişi yetkilerinin tümünü elinde bulunduran, kiliseye ait bir mahkemeydi. Hem verdiği cezaların acımasızlığı hem de uyguladığı adaletsiz yöntemlerle ün yapmıştı. Zanlılar kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı çıkma imkanından mahrumdular. Tam olarak neyle suçlandıkları, hatta kendilerini suçlayanların isimleri hakkında bilgilendirilmezlerdi. Haklarındaki suçlamaları reddeden zanlılar genellikle, suçlarını itiraf edinceye kadar sürdürülen tüyler ürpertici işkencelere maruz kalırlardı. İspanyol engizisyonunun ilk yirmi yılı içinde hiç abartısız bir tahminle, en az iki bin kişi kazığa bağlanarak yakılmış, bu rakamın birkaç katı insan da daha insaflı cezalar almıştı.

İspanyol engizisyon mahkemesinin başında, fanatik bir keşiş; Tomas de Torquemada bulunmaktaydı. Torquemada aynı zamanda Isabella'nın özel olarak günah çıkarttığı kişiydi. Engizisyon Papa tarafından yetkilendirilmiş olmakla birlikte, aslında İspanyol monarklarının denetimindeydi. Engizisyon kısmen dine uygun davranılmasını sağlamak, kısmen de hükümdarlara karşı gelişecek siyasal muhalefeti ezmek için kullanılıyordu. İngiltere'de derebeyleri kralın erkini denetim altında tutabilecek bir gücü her zaman ellerinde bulundurmuşlardır. İspanyol derebeyleri de bir zamanlar onlar kadar güçlüydüler, ancak İspanyol monarkları engizisyonu başkaldıran derebeylerine karşı bir silah olarak kullanmayı başarmış ve böylece merkezîyetçi ve mutlak bir monarşi kurabilmişlerdir. Monarklar engizisyonu din adamları üzerinde hakimiyet kurmak için de kullanmışlardır.

Ancak engizisyonun esas hedefi, dinsel sapkınlıklarından şüphe edilen kişiler; özellikle de Katolik mezhebinin kabul eder görünüp eski dinlerinin gereklerini gizli gizli yerine getirmeye devam eden Yahudi ve Müslümanlardı.

Kuruluşunun ilk zamanlarında engizisyon, Yahudi olduğunu açıkça söyleyenlere yönelik bir tehdit oluşturmuyordu. Ancak 1492'de Isabella, fanatik Torquemada'nın ısrarıyla, bütün İspanyol Yahudilerinin ya Hristiyanlığı kabul etmeleri ya da ülkeyi mallarını mülklerini arkalarında bırakarak dört ay içinde terk etmelerini buyuran bir ferman yayınladı. Yaklaşık 200.000 İspanyol Yahudisi için bu kovulma bir felaketti ve çoğu sığınacak bir limana ulaşmadan can verdi. İspanya açısından ise, ülkenin en çalışkan ve becerikli tacir ve zanaatkarlarının büyük bir bölümünün kaybedilmiş olması ciddi bir ekonomik çöküşe yol açtı.

Granada teslim olduğunda imzalanan barış anlaşması, İspanya'da yaşamakta olan Müslümanların dinlerini muhafaza etmelerine izin verileceğini öngörüyordu. Ancak İspanyol hükümeti bu anlaşmayı kısa süre sonra ihlal etti. Mağribiler bu nedenle başkaldırdı ve da

yenilgiye uğratıldılar. 1502'de İspanya'da yaşayan tüm Müslümanlar - tıpkı on yıl öncesinin Yahudileri gibi- Hristiyanlık ve sürgün arasında bir seçim yapmaya zorlandılar.

Isabella Katolikliğe derinden bağlı bir kişi olmakla birlikte, inancıyla milliyetini asla karıştırmamaya özen gösterdi. O ve Ferdinand İspanya Katolik kilisesinin Papa'nın değil monarşinin denetiminde olması için çok çaba sarf ettiler ve başarılı da oldular. On altıncı yüzyıldaki Protestan Reform hareketinin İspanya'da etkili olmamasının nedenlerinden biri de buydu.

İsabella'nın saltanat döneminin en kayda değer olayı elbette yeni dünyanın Kristof Kolomb tarafından keşfedilmesiydi ki, bu olay da önemli olayların yılı olan 1492'de gerçekleşmişti. Kolombus'un seferleri Kastilla krallığının finansal desteğiyle yapılmıştı. (Ancak İsabella'nın masrafları karşılamak için mücevherlerini rehin vermek zorunda kaldığı hikayesi doğru değildir.)

İsabella 1504'te öldü. Bir erkek, dört de kız evlat doğurmuştu. Oğlu Juan 1497'de öldü. Kızları arasında en meşhuru Juana'ydı. Ferdinand ve Isabella, Juana'nın Avusturya Habsburg imparatorunun oğlu ve aynı zamanda Burgundy krallığının varisi olan I. Philip ile evlenmesini sağlamışlardı. Bu hanedanlar arası evlilik sonucu İsabella'nın torunu imparator V. Charles, Avrupa tarihinin en büyük imparatorluklarından birinin varisi oldu. Kutsal Roma imparatoru da seçilmiş olan V. Charles döneminin en varlıklı ve güçlü imparatoruydu. Görünürde ve gerçekten egemenliği altındaki ülkeler arasında İspanya, Almanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, İsviçre, İtalya'nın büyük bölümü, Fransa'nın bazı bölgeleri, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Yugoslavya ve batı yarımkürenin önemli bir kısmı vardı. Hem V. Charles, hem de oğlu II. Philip; uzun saltanatları sırasında yenedünyanın zenginliğini kuzey Avrupa'nın Protestan devletlerine karşı açılan savaflara maddi destek vermekte kullanan ateşli Katoliklerdi. Dolayısıyla Ferdinand ve İsabella'nın düzenlediği evlilik, Avrupa tarihini Onların ölümünden neredeyse yüzyıl sonra da etkilemeye devam etti.

Ferdinand ve İsabella'nın kazandıkları başarıları ve etki derecelerini özetlemeye çalışayım. Gösterdikleri ortak çabayla, İspanya'yı beş yüzyıldır korumakta olduğu sınırlara sahip bir birleşik krallık haline getirmeyi büyük ölçüde başardılar; İspanya'da merkeziyetçi bir mutlakiyet kurdular; Mağribilerin ve Yahudilerin İspanya'dan sürülmesinin hem sürgünler hem de İspanya açısından önemli sonuçları oldu; bağnaz tutumları ve engizisyon mahkemesini kurmaları İspanya'nın onlardan sonraki tarihinde derin etki bıraktı.

Bu son konu biraz tartışılmaya değer. En basit ifadeyle, engizisyonun İspanya'ya bir "entelektüel deli gömleği" giydirdiği söylenebilir. 1492 yılını izleyen yüzyıllar içinde batı Avrupa'nın büyük bölümü muazzam bir entelektüel ve bilimsel gelişme içine girdi. İspanya'da

ise böyle bir şey olmadı. Uç fikirlerin herhangi bir şekilde ifade edilmesinin kişiyi engizisyon tarafından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı bir toplumda özgün düşüncelerin olmaması hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer Avrupa ülkeleri biraz sapkın fikirlere pay bırakıyorlardı. İspanya'da ise engizisyon yalnızca koyu bir Katolikliğe izin veriyordu. Diğer batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, İspanya 1700'lerde bir entelektüel durgunluk yaşıyordu. Hatta, Ferdinand ve İsabella'nın engizisyonu kurmalarının üzerinden beş yüzyıl, bu mahkemenin lağvedilmesinin üzerinden de yüz elli yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına karşın İspanya engizisyon etkisinden tamamen kurtulamamıştır.

Bütün bunların yanı sıra, İsabella'nın Kolomb'un seferlerine verdiği destek Orta ve Güney Amerika'nın büyük bölümünün İspanyol sömürgesi haline gelmesini sağladı. Bu, İspanyol kültürünün ve kurumlarının -engizisyon da dahil olmak üzere- batı yarımkürenin büyük bölümünde yerleşmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla, İspanya'nın entelektüel olarak batı Avrupa'nın birçok ülkesinden geri kalmasına şaşırmamak gerektiği gibi; güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin de kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinden daha az gelişmesini de hayretle karşılamamak gerekir.

İsabella'nın bu listedeki yerini değerlendirirken düşünülecek etkenlerden biri de, "O olmasaydı aynı olaylar benzer şekilde gelişir miydi?" sorusuna verilecek cevaptır. İspanya'da, İber Yarımadasını Müslümanlardan geri almak için verilen yedi yüz yıllık mücadele nedeniyle, haçlı ruhunun zaten çok güçlü olduğu bir gerçektir. Ancak bu mücadele 1492 yılında başarıyla sona erdiğinde İspanya'nın önünde, gidebileceği yönle ilgili birçok seçenek bulunmaktaydı. İspanya'yı uzlaşmaz dinci kuralların hakim olduğu bir yöne doğru götüren Ferdinand ve İsabella, özellikle de İsabella'ydı. O'nun etkisi olmasaydı, İspanya'nın çoğulcu bir toplum olarak kalması muhtemeldi.

İsabella belki de İngiltere'nin kendisinden daha meşhur kraliçesi I. Elizabeth ile karşılaştırılabilir. Elizabeth de en az İsabella kadar yetenekliydi; üstüne üstlük, izlediği nispeten daha insancıl ve hoşgörülü siyasetten dolayı daha fazla takdir hak eden bir hükümdarmış gibi görünmektir. Ancak, İsabella'ya göre değişime daha az açıktır ve yaptığı işlerden hiçbirini, İsabella'nın engizisyon mahkemesini kurması kadar derin bir etki bırakmamıştır. İzlediği siyasetin bir bölümü nefret uyandırıcı olmakla birlikte, tarihte çok az hükümdar İsabella kadar uzun soluklu bir etkiye sahiptir.

Kaynak: Michael H. Hart, Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008.